

Klió 2007/2.

16. évfolyam

Italianisztika és komparatiztika

„*Mert ajkamról egész Róma beszél most*”, olvasható az olasz felvilágosodás egyik legnagyobb alakja, Vittorio Alfieri *Második Brutus* című drámájában. Mi szerepe lehet az antik Rómának a settecento irodalmában? Madarász Imre olasz nyelvű, Rómában megjelent könyve – *Romanitas alfieriana e altri saggi sulla letteratura italiana e sui rapporti letterari italo-ungheresi* (Romanitas alfieriana [Alfieri rómaisága] és más tanulmányok az olasz irodalomról és az olasz–magyar irodalmi kapcsolatokról) – többek közt erre keresi a választ. Első tanulmányában az antik Róma megjelenését vizsgálja Alfieri műveiben, éppen ezért kapta ez a fejezet a *Romanitas alfieriana* címet. Ebben a részben az olvasó bepillantást nyerhet Alfieri legfontosabb műveibe: megtudhatja például, miért lett *A zsarnokságról* című mű főszereplője Julius Caesar gyilkosa, Brutus. Tudomást szerezhet arról is, hogyan viszonyult az olasz szerző antik elődeihez: ki mennyire volt számára elfogadható modell, kit tartott követendő példának. A dolgozat hátralevő részében Alfieri politikai tárgyú műveinek áttekintése szerepel: ebben a részben a monográfia szerzője nemcsak megemlíti, hanem idézetekkel alátámasztva részletesen be is mutatja az adott művek politikai gondolatait.

A könyv második tanulmányának címe: *Gli infiniti alfieriani. „Mare e cielo... quelle due immensità” nell’autobiografia di Vittorio Alfieri*. (Alfieri végtelenjei. Tenger és ég az író önéletrajzában.) Ennek az írásnak a célja Vittorio Alfieri *Vita* című önéletrajza egy motívumának bemutatása, itt is erősen hangsúlyozva a műben megjelenő eszmék fontosságát, az Alfieri-életmű két központi fogalmával, a „szabad emberrel” és a „szabad íróval” együtt: ezek voltak ugyanis Alfieri életében az elérendő embereszmények.

A *Croce e Alfieri* (Croce és Alfieri) című harmadik tanulmány az olasz irodalomtörténész-esztéta Alfieri című esszéjével foglalkozik, mely két helyen is napvilágot látott. Madarász Imre többször is idézi Croce művét, kitérve a benne szereplő más európai költőgyéniségekre is. Emellett az olvasó arra is választ kaphat, mennyiben állják meg a helyüket és miért az Alfierivel kapcsolatban gyakran használt „preromantikus” és „protoromantikus” jelzők.

A negyedik tanulmány („*Risveglio i morti, poi che dormono i vivi*”. *I canti patriottici di Leopardi e la poesia del Risorgimento ungherese*), mint ahogyan az címéből is látszik („Ébreszd fel a holtakat, hisz alszanak az élők”. Leopardi hazafias ódái és a magyar reformkor költészete) Giacomo Leopardinak és a korabeli magyar nemzeti líranagy alkotásainak komparatív vizsgálatát helyezi a középpontba. Így megemlíti Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz I–II.*, Kölcsey *Hymnus, Zrínyi dala, Zrínyi második éneke*; valamint Vörösmarty Mihály *Szózat* című költeményét is. Megvizsgálja, milyen szerepet töltött be, hogyan jelent meg a hazafiasság eszméje a kor magyar és olasz irodalmában.

A *Cristianesimo, liberalismo e patriotismo nell’opera di Eötvös e Manzoni* (Kereszténység, szabadelvűség és hazafiság Eötvös és Manzoni életművében) az olasz és a magyar író eszmeiségének és az irodalomról vallott elveinek összehasonlítását végzi el: meglepő, ez a két kortárs hazafi mennyire hasonló módon gondolkodott. Ars poeticájuk kapcsán Eötvös két regényét, *A falu jegyzőjét* és a *Magyarország 1514-bent* említi Madarász Imre, míg az olasz szerző művei közül a *Lettre a M. Chauvet sur l’unité de temps et de lieu dans la tragédie* (Levél Chauvet úrnak az idő és hely egységéről a tragédiában, 1823), a *Lettera al Marchese Cesare D’Azeglio sul Romanticismo* (Levél Cesare D’Azeglio márkinak a romantizmusról, 1823) és a *Del romanzo storico e, in genere, de’ componimenti misti di storia e d’invenzione* (A történelmi regényről..., 1845) című értekezéseket. Kimutatja a *Magyarország 1514-ben* és az *I promessi sposi* hasonlóságait, majd Manzoni és Eötvös munkásságának azt az érdekes egybeesését, hogy saját hazájuk forradalmát mind a ketten a nagy francia forradalommal egybevetve szándékoztak bemutatni. Itt Manzoni *La rivoluzione francese del 1789 e la rivoluzione italiana del 1859. Saggio comparativo* (Az 1789-es francia forradalom és az 1859-es olasz forradalom. Összehasonlító tanulmány), illetve Eötvös két, szintén töredékes, *Gángó Gábor* által publikált művéről (*A francia forradalom története* és *Az 1848-iki forradalom története. Müncheni vázlat*) értekezik a könyv szerzője. Az olvasó ebből többek között azt is megtudhatja, hogy mindketten ugyanazt kritizálták a francia forradalom utolsó éveinek történéseiben: a terrorizmust, a „machiavellizmust”; azt, hogy a nép nevében néhány ember magához ragadta a hatalmat, és zsarnok módjára uralkodott a többség felett.

A következő publikáció — *L’attualità di Mazzini dopo il crollo del comunismo in Ungheria e negli altri paesi dell’Europa centro-orientale* (Mazzini időszerűsége a kommunista rendszer bukása után Magyarországon és Közép-Kelet-Európában — a közelmúltba röpíti az olvasót. Mi is tette aktuálissá Mazzinit a rendszerváltás után Magyarországon és a volt szocialista országokban? Ehhez elég belepillantani az olasz szerző egyik legfontosabb művébe, melyet az oroszországi kommunista rendszer megszületése előtt írt több mint ötven évvel. Ebben egyebek között kifejti azon véleményét, mely szerint a kommunizmus nem biztosítja az emberek közti egyenlőséget, még kevésbé a szabadságot, sőt, „katonai, zsarnoki államrendet” teremt.

Immagini mazziniane nell’Ungheria che cambia (Mazzini-portrék a változó Magyarországon): e cím alatt a szerző azt tekinti át, milyen volt Mazzini megítélése a kommunista-kori történetírásban, és miként változott ez meg a 90-es években. *Paál Ferenc* például az 1961-ben megjelent *Egy nemzet születése. A risorgimento eszméi és alakjai* című könyvében azzal vádolta Mazzinit, hogy kompromisszumot kötött a reakció támpilléreinek számító vallásos érülettel, ezenkívül az ideológiai absztrakció, sőt, az intellektuális arisztokratizmus vádját is felhozta ellene. Hasonlóan vélekedett *Kovács Endre*, aki *Történelmi arcképek* című tanulmánykötetében (1976) Mazzinit álmodozónak, idealistának, misztikusnak minősítette. Ezzel szemben *Jászay Magda Mazzini* című egykorú könyve (1977) már mentes a politikai torzításoktól, noha ez a mű sem tér ki az olasz államférfi gondolatvilágára. Madarász Imre *Mazzini, az Apostol* című kötetében (1993) az olasz és az európai egység egyik „alapító atyjának” eszmerendszerét mutatja be, különös tekintettel a tizenkilencedik századi gondolkodó tanításainak jelenkori időszerűségeire. (A kismonográfia az irodalomtörténész *Olasz váteszek. Alfieri, Manzoni, Mazzini* című gyűjteményes kötetében (1996) is napvilágot látott.)

A nyolcadik nagy tanulmány címe: „*Vita e pensiero*”: *Croce autobiografo* („Élet és gondolkodás”: Az önéletrő Croce). Ez az első olyan rész a tanulmánykötetben, mely kisebb alfejezetekre van osztva. Az elemzés tárgya ezúttal Benedetto Croce *Contributo alla critica di me stesso* (Adalék

önmagam kritikájához) című filozófiai önéletrajza, amely a nagy bölcsező *Etica e politica* (Etika és politika) című kötetében jelent meg. A műelemzés középpontjában életrajz és életmű kapcsolatai, az „érzelmeik iskolája”, az „intellektuális fejlődésregény”, élettörténet és történelem találkozásai állnak.

Hogyan jelenik meg Giordano Bruno a huszadik századi Magyarországon? Milyen modern szerzőkre volt hatással az olasz gondolkodó? Erre a *Martire, libero pensatore, mistico. La presenza di Giordano Bruno nella cultura ungherese del Novecento* (Vértanú, szabad gondolkodó, misztikus. Giordano Bruno jelenléte a huszadik századi magyar kultúrában) című munkából lehet megtudni a választ. Szó esik *Szemere Samu Giordano Bruno* című monográfiájáról és Giordano Bruno-fordításairól (*Két párbeszéd*), *Raffy Ádám* regényeiről (*A máglya* és *Ha Giordano Bruno naplót írt volna...*), valamint arról, milyen volt Giordano Bruno fogadtatása az államszocialista korszak Magyarországon. Noha az 50-es években a hivatalos ideológia képviselői Brunóban csupán a „vallásos sötétség” és a „klerikális reakció” áldozatát látták, később a diktatúra ellenzőinek is szimbolikus alakjává vált. Ebben a korszakban keletkezett két kitűnő fordítás, Benedek Nándor *A gyertyás* és Németh László *A gyertyaöntő* címmel egyaránt a *Candelaio* című vígjátékot ültette át magyarra. Ez utóbbi több mint húsz évig feledésbe merült, máig kiadatlan maradt, a Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének egykori hallgatója, *Bagossi Edit* fedezte fel.

Il ruolo del poeta vate e la letteratura del Novecento (A váteszköltészet változatai a huszadik századi irodalomban) arra keresi a választ, kit lehet váteszköltőnek nevezni, mi a szerepe a huszadik században. A fogalom meghatározása lehetőséget ad a szerző számára, hogy a költőknek és íróknak a diktatúrákban betöltött szerepéről és a költői sorsokról kínáljon tipológiai áttekintést, kiemelve azokat, akiknek az élete valamilyen módon kettétört egy-egy totalitárius rendszer alatt. Madarász Imre vizsgálata nem korlátozódik pusztán a magyar vagy az olasz alkotókra, hanem említést tesz azokról, akik a kommunista Szovjetunióban, a náci Németországban, vagy éppenséggel a falangisták Spanyolországában éltek, és az említett diktatúrák áldozataivá váltak.

La letteratura italiana nei saggi di László Németh (Az olasz irodalom Németh László tanulmányaiban) címmel a nagy író, esszéíró olasz irodalmi tárgyú tanulmányairól irodalomtörténeti-kronológiai elrendezésben olvashatunk Dantétól Italo Svevóig.

A *Romanitas alfieriana* utolsó tanulmányának címe: *L'„umanista” e l'„errante” nella caratterologia nazionale di Lajos Prohászka* (A „humanista” és a „bujdosó” Prohászka Lajos nemzetkarakterológiájában). Madarász Imre először a magyar gondolkodó jelentőségét méltatja, megemlítve két traktátusát, *Az oktatás elmélete* és *A mai élet erkölcsse* címűt. (Előbbi 1937-ben, utóbbi 1944-ben látott napvilágot.) Legfontosabb műve mégsem e két írás, hanem az 1936-ban megjelent *A vándor és a bujdosó*. Ez utóbbi hatalmas sikert aratott, hiszen az akkori magyar irodalmi élet legnagyobbjai közül senki nem vonhatta ki magát a hatása alól. Nem véletlen tehát, hogy a *Romanitas alfieriana* hátralevő része is ezzel foglalkozik, először Prohászka Lajos filozófiájával általában, majd annak olyan központi fogalmaival, mint a „humanista”, a „vándor” és a „bujdosó”. Ez a három fogalom három nemzetípust jelenít meg: az olaszt, a németet és a magyart. A vizsgálat legbővebben Prohászka Lajosnak az olasz népről megfogalmazott igen pozitív véleményével, valamint az olasz-magyar kulturális kapcsolatokról vallott nézeteivel foglalkozik.

Madarász Imre könyve – mint ahogyan az eddigiekből is látható volt – rendkívül tanulságos mind a magyarországi italianisták, mind pedig a magyar irodalom és kultúra olaszországi kutatóinak, de a két ország kultúrája közti kapcsolatok iránt érdeklődő hallgatók is haszonnal forgathatják.

Imre Madarász, *Romanitas alfieriana e altri saggi sulla letteratura italiana e sui rapporti letterari italo-ungheresi* (Alfieri rómaisága és más tanulmányok az olasz irodalomról és az olasz-magyar irodalmi kapcsolatokról) Roma, DelleCarte Editrice, 2006, 129 o.

Zsiros Andrea